

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

– 464 с. 10. *Сахаров А. Б.* Личность преступника и типология преступника // Соц. законность. – 1973. – №3. – С. 19-24. 11. *Тангиев Б.Б.* Экологическая криминология. Необходимость формирования нового научного направления // Рос. следователь. – 2006. – №4. – С. 42-45.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИКА – СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОКРУЖАЮЩЕЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ (СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ И УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТЫ)

Корнякова Т.В.

Статья посвящена социально-демографическим и уголовно-правовым аспектам криминологической характеристики личности преступников, совершивших правонарушение в сфере охраны окружающей природной среды. Приводится их количественный и качественный анализ.

Ключевые слова: личность преступника, окружающая природная среда, криминологическая характеристика личности.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC OF A PERSONALITY OF A CRIMINAL – SUBJECT OF CRIMES AGAINST ENVIRONMENT (SOCIAL – DEMOGRAPHIC AND CRIMINAL – LEGAL ASPECTS)

Kornyakova T.V.

The article is devoted the socially-demographic and criminal- legal aspects of criminological description a personality, of a criminal, who commit offence in the field environment protection. Their quantitative and quality analysis is given.

Key words: personality of a criminal, environment, criminological description of a person.

Надійшла до редакції 19.03.2011 р.

УДК 343.8 (477)

М.В. Романов, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ЛИСТУВАННЯ І ЗВЕРНЕННЯ З ПРОПОЗИЦІЯМИ, ЗАЯВАМИ І СКАРГАМИ

Вітчизняна доктрина виконання кримінальних покарань визнає беззаперечність позитивного впливу спілкування й

установлення відносин із зовнішнім світом для засуджених до позбавлення волі. Дійсно, цей інститут має вирішальне

значення для позитивних змін у свідомості особи, яка відбуває покарання.

У кримінально-виконавчій галузі права засуджених були предметом розгляду таких учених, як О.В. Лисодєд, А.Х. Степанюк, Ю.А. Чеботарьова та ін.

Чинне кримінально-виконавче законодавство передбачає декілька можливостей спілкування із зовнішнім світом. Це побачення засуджених, короткочасні виїзди за межі місць позбавлення волі, а також листування. Безумовно, серед названих засобів найбільш ефективними й бажаними для цих осіб можна назвати побачення, але не всі засуджені мають тих, хто може приїхати на побачення, або можливість оплачувати їх проведення (зокрема тривалих). Що стосується листування, то цей спосіб спілкування із зовнішнім світом доступний для всіх, він не має обмежень щодо кількості й періодичності листів, є найбільш масовим і таким, що не вимагає значних фінансових витрат. Крім того, за його допомогою засуджені мають можливість реалізувати своє право на звернення й оскарження актів і дій посадових та службових осіб державних органів та установ. Зрозуміло, що роль цього інституту є значною.

Право на листування можна умовно поділити на дві частини: а) приватне листування, право

тобто відправляти й отримувати листи від близьких осіб, родичів і друзів, і б) листування публічне — направлення звернень, заяв чи скарг до органів держави.

Стосовно першого права кримінально-виконавче законодавство встановлює більш-менш прийнятні правила й норми. Так, у ст. 113 КВК України зазначено, що засудженим дозволяється одержувати й відправляти листи й телеграми за свій рахунок без обмеження їх кількості. Закон регламентує порядок такого спілкування й визначає певні особливості відправлення цими особами листів близьким, родичам і друзям, серед яких наступні: а) листування між перебуваючими в місцях позбавлення волі засудженими, які не є родичами, допускається тільки з дозволу адміністрації колонії; б) кореспонденція, яку одержують і надсилають засуджені до відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього й максимального рівня безпеки, підлягає перегляду; в) у колоніях інших видів листи не переглядаються.

Наведені положення кримінально-виконавчого законодавства хоча і здаються зрозумілими, все ж таки суперечать Конституції України. У ст. 31 Основного Закону країни міститься положення, відповідно

до якого кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочину чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Отже, Конституція не передбачає таких інститутів, які могли б вводити, так би мовити, автоматичне обмеження таємниці листування. Кожен його випадок має бути санкціонований судом у межах конкретної справи й оформлений відповідним рішенням суду.

Домогтися відповідності в цьому питанні можна шляхом внесення певних змін до кримінально-виконавчого законодавства й усунення зі статті про право засуджених на листування положень про перегляд їх кореспонденції або ж у Конституції сформулювати положення про обмеження таємниці листування в такий спосіб, щоб перегляд листів засуджених не залишався поза законом.

Ситуація з публічним листуванням теж має низку положень, які містять суперечливі правила й викликають деякі зауваження. Так, у ч. 1 ст. 8 КВК України йдеться про право засуджених згідно із законодавством звертатися з пропозиціями, заява-

ми і скаргами до адміністрації органів та установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, а також до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких цих організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Це загальне правило загалом відповідає Основному Закону нашої держави. Так, ст. 40 Конституції України визначає, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, які зобов'язані розглянути їх і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Кореспонденція, яку засуджені адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам цих організацій і прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за

адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують від зазначених органів та осіб, теж перегляду не підлягає. Кореспонденція, яку засуджені адресують своєму захисникові, який здійснює свої повноваження відповідно до ст. 44 КПК України, не переглядається й надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують такого захисника, перегляду не підлягає.

Якщо вести мову про можливість засуджених направляти скарги на рішення посадових чи службових осіб кримінально-виконавчої служби, можна констатувати, що такої можливості вони фактично позбавлені. Як відомо, будь-яке право особи, в тому числі й засудженого, містить декілька складників. Це можливість: а) користуватися цим правом, б) вимагати дотримання його з боку інших, у тому числі й зобов'язаних осіб, і в) захищати (в тому числі через суд) своє порушене право.

Що стосується засуджених, то можемо стверджувати, що майже всі їх права не мають такої структури, що наведена вище. Беручи до уваги специфічність умов, у яких вони перебувають, ціла низка прав даних осіб, що їм належать як громадянам, перетворюється на законні інтереси, а можливість ре-

алізації інших прав теж значно обмежена. Наприклад, права засуджених на гуманне ставлення до себе, на охорону здоров'я не мають чіткої законодавчої регламентації, механізмів їх реалізації й не надають засудженим можливості вимагати їх забезпечення, тим більше захисту.

На сьогодні право засуджених на оскарження дій і рішень органів та установ кримінально-виконавчої служби передбачено декількома нормами чинного кримінально-виконавчого законодавства, але чіткої процедури, на жаль, немає. Законодавець визначає порядок оскарження рішень Регіональних комісій з розподілу засуджених, але він настільки непослідовний і нечіткий і теж має такі обмеження, що оскаржити рішення комісії фактично неможливо. Основним нормативним актом, що безпосередньо регламентує цей порядок, є наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань № 261 від 16 грудня 2003 р., яким затверджено Положення про Апеляційну комісію Державного департаменту України з питань виконання покарань з питань розподілу, направлення й переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі. Ним встановлено порядок направлення й переведення засуджених, їх класифікацію, а також порядок

та умови оскарження рішень органів, які здійснили розподіл засуджених і направили їх до конкретної установи. Виходячи зі змісту вказаного наказу, а також норм Основного Закону Країни оскарження засудженими рішень відповідних комісій з питань розподілу має 3 рівні: а) оскарження рішення Комісії начальника регіонального управління Пенітенціарної служби, який дає відповідну вказівку щодо повторного розгляду комісією скарги, про що інформують Апеляційну комісію; б) оскарження рішення комісії до Апеляційної комісії і в) оскарження рішення до суду. Із названих рівнів названий наказ регулює лише перші два.

Щодо інших рішень органів кримінально-виконавчої служби або інших органів держави, їх оскарження взагалі є досить сумнівним, оскільки механізм його реалізації доволі ускладнений. За Кодексом адміністративного судочинства України ця категорія справ повинна розглядатися саме адміністративними судами, але на сьогодні немає такої судової практики тому питання щодо підсудності справ за скаргами засуджених на дії органів та установ КВС залишається відкритим.

Здавалося б, можливість засудженого звертатися з переліченими документами до згаданих нами компетентних органів, установ, організацій та

уповноважених осіб законодавчо передбачена й регламентована. Але треба звернути увагу на існуючі недоліки щодо цієї проблеми. Перш за все основний недолік полягає в тому, що ув'язненим не надається допомога у складанні звернень, заяв і скарг. Часто вони формулюються так, що з їх змісту незрозуміло чого саме бажає засуджений, та й не завжди така особа може бути належним чином обізнана, кому необхідно адресувати те чи інше звернення, заяву або скаргу. А це часто призводить до того, що звернення даної особи або не буде розглянуто, або на нього надійде чергова відписка, або воно не дійде до потрібного адресата, або ж можуть бути пропущені строки звернення до відповідного органу (якщо подання таких заяв, звернень і скарг обумовлено строками).

З огляду на те, що в умовах волі для складання подібних документів кожна особа має можливість скористатися допомогою юриста чи іншого фахівця, необхідно на законодавчому рівні для запобігання дискримінації цих осіб й забезпечення принципу рівності перед законом передбачити обов'язок посадовців установ виконання покарань надавати їм необхідну допомогу в цьому. Такий порядок допоможе вирішити й питання про перегляд кореспонденції ув'язнених,

який, до речі, є другим проблемним моментом інституту подання звернень, заяв чи скарг засудженими особами.

Взагалі система подання звернень, заяв чи скарг побудована так, що за допомогою інституту перегляду будь-яка кореспонденція засудженого може бути відправлена або не відправлена адресатові, і невідомо, так би мовити, дадуть їй хід чи ні залежно від того, загрожує вона неприємностями посадовим особам кримінально-виконавчих установ чи ні.

З огляду на вищенаведене можемо стверджувати, що чинне законодавство України не забезпечує засудженим особам можливості подання звернень, заяв чи скарг компетентним органам, установам, організаціям, посадовим і службовим особам, оскільки врегулювання цього питання має ознаки дискримінації. Інакше кажучи, ефективного механізму реалізації права засудженого на подання звернення, заяви чи скарги в Україні бракує.

Як відзначає М.М. Мінаєв, істотним недоліком чинного кримінально-виконавчого законодавства, яким регулюються права таких осіб, є майже повна відсутність можливості використання судового захисту [3, с. 153]. Доступ до правосуддя їм забезпечується лише стосовно законності застосування

до них процесуальних заходів і покарання – через інститут судового оскарження рішень органів дізнання, слідства й суду, а також оскарження рішень суду першої інстанції.

Можливість звернення до суду особи, яка перебуває у одному з перелічених вище процесуальних статусів, з питань оскарження неналежного поведіння з нею з боку персоналу відповідної установи впливає із ст. 55 Конституції України як норми прямої дії. Однак порядок такого звернення, на жаль, безпосередньо не передбачено жодним законом чи підзаконним нормативно-правовим актом.

Іншим недоліком, що властивий, зокрема, механізму подання засудженим скарги на рішення Регіональних комісій з питань розподілу, направлення чи переведення засуджених до позбавлення волі до кримінально-виконавчих установ є порядок розгляду такої скарги. Законодавець, визначаючи процедуру оскарження, обмежився вказівкою на те, що подання останнього і його розгляд здійснюються у порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян» [4]. Таке становище фактично зводить скаргу на рішення Комісії до рівня звернення, що, у свою чергу, тягне за собою такі наслідки: а) дуже повільний строк розгляду скарги-звернення (30

днів); б) форма реагування – відповідь на звернення; в) подання такої скарги-звернення не призупиняє дії оскаржуваного акта, найголовніше – це те, що г) таке звернення і процедура його розгляду роблять скаргу не процесуальним документом, а надають йому іншого правового статусу й у кінцевому підсумку виводять його з-під юрисдикції адміністративного суду, в якому можна оскаржувати акти органів влади (суб'єктів владних повноважень). Інакше кажучи, така процедура — це не оскарження, а скоріше лист засудженого до Апеляційної комісії. До речі, Положення про останню містить посилання на ст. 113 КВК, на підставі якої засуджені оскаржують рішення Комісії, а ця стаття, наголосимо, є законом, регламентуючим порядок відправлення засудженими листів.

З урахуванням вищенаведеного можемо констатувати, що процедура оскарження до Апеляційної комісії є неефективною; доцільніше засудженому оскаржувати рішення Комісії безпосередньо до адміністративного суду. Проте про таке своє право, на жаль, знають небагато засуджених, та й ступінь їх поінформованості не є високою.

Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими містять приписи, згідно з якими засудженим потрібно: а) забезпечити право звертатися з

проханнями та скаргами до адміністрації установи, де вони тримаються; б) подавати скарги й заяви особам, які інспектують установи за відсутності начальника даної установи; в) подавати скарги й заяви у вищий орган пенітенціарної системи, судові та інші відповідні органи в конфіденційному порядку. Право засуджених на звернення повинно бути забезпечено шляхом негайного їх розгляду.

Під час проведення інспектування установ виконання покарань України Європейський Комітет із запобігання катуванням, нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню (далі – Комітет) приділяв значну увагу можливості подавати скарги, оскільки ефективний порядок оскарження перевірки за скаргами засуджених є основою гарантією проти жорстокого чи незаконного поводження з ними в місцях позбавлення волі. За результатами відвідування цих установ Комітет відзначив наступне: засудженим треба забезпечити можливість оскаржувати ті чи інші дії персоналу як у межах пенітенціарної системи, так і поза нею і право звертатися до відповідного органу влади з дотриманням конфіденційності.

Процедура ефективного розгляду скарг і здійснення перевірок – основні гарантії проти жорстокого поводження із засу-

дженими у місцях позбавлення волі. Комітет приділяє особливу увагу тому, щоб регулярні візити до всіх подібних установ здійснювалися незалежним органом, який матиме повноваження розглядати скарги від ув'язнених та інспектувати всі приміщення. Такі органи окрім іншого можуть відігравати важливу роль у налагодженні взаємовідносин і в усуненні протиріч, що виникають між тюремною адміністрацією та ув'язненим [1, с. 163].

У своїй П'ятій періодичній доповіді про заходи, спрямовані на виконання Конвенції ООН проти катувань, Україна стверджувала, що з часу виведення Державного департаменту з питань виконання покарань з підлеглості МВС звернення громадян про жорстоке поводження з ними в кримінально-виконавчих установах є винятком. Усі вони ретельно перевіряються, а в разі виявлення порушень, що свідчать про негуманне ставлення до засуджених, застосовуються заходи для їх негайного усунення [2, с. 34]. За офіційними відповідями органів прокуратури майже всі скарги, які вони отримують від засуджених, не підтверджуються. Виходячи із цього можна зробити висновок, що порушення, які виявляються органами прокуратури і про які йдеться в офіційних листах, або безпосередньо не стосують-

ся осіб, позбавлених волі, або приховуються органами Департаменту [2, с. 81].

Суттєвою ознакою реалізації права на подання звернень, заяв чи скарг ув'язненими міжнародні стандарти визначають конфіденційність подання документів. Щоправда, міжнародні акти не окреслюють їх меж. Але вітчизняне законодавство всупереч міжнародним нормам і власній Конституції, яка проголошує заборону будь-якої цензури, містить поняття «перегляд кореспонденції засуджених». Обсягу останнього чинне законодавство не називає, що не дає змоги вести мову про забезпечення права на листування й можливість його порушення, оскільки не можна встановити, є перегляд кореспонденції порушенням умов листування чи ні. Розділ 4 Інструкції з організації перегляду кореспонденції осіб, які тримаються в установах виконання покарань і в слідчих ізоляторах, наводить на думку, що кореспонденція засуджених осіб фактично підлягає цензурі, яка, зрозуміло, не передбачає ніяких можливостей для конфіденційності листування ув'язнених. *Таке становище є порушенням вимог міжнародних нормативних актів.*

Усе наведене дає змогу зробити, на жаль, невтішний висновок. Чинне кримінально-виконавче законодавство

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

містить положення, які регулюють право засуджених на листування й подання заяв, скарг і пропозицій, але ці положен-

ня суперечать як Конституції України, так і міжнародно-правовим актам, що стосуються порушеної нами проблеми.

Список літератури: 1. *Бущенко А.П.* Аналіз відповідності українського законодавства та практики стандартам й рекомендаціям Європейського Комітету запобігання катуванням та жорстокому поводженню// Проти катувань/ Харків. правознах. гр. – Х.: Права людини, 2005. – 163 с. 2. Конвенція ООН проти катувань/Харків. правознах. гр. – Х.: Права людини, 2007. – 34 с. 3. *Мінаєв М.М.* Аналіз кримінально-виконавчого законодавства щодо права ув'язнених на оскарження рішень, дій та бездіяльності працівників правоохоронних органів і кримінально-виконавчої системи// Проти катувань/Харків. правознах. гр. – Х.: Права людини, 2007. – 153 с. 4. Про звернення громадян: Закон України № 393-96 ВР від 02.10.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРАВА ОСУЖДЕННЫХ НА ПЕРЕПИСКУ И ОБРАЩЕНИЕ С ПРЕДЛОЖЕНИЯМИ, ЗАЯВЛЕНИЯМИ И ЖАЛОБАМИ

Романов М.В.

Определено место права на переписку в структуре иных прав осужденного. Выделены основные противоречия действующего законодательства в вопросах правового регулирования института переписки осужденных. Даны рекомендации о возможных изменениях уголовно-исполнительного законодательства.

Ключевые слова: осужденный, право на переписку, заявления осужденного, обжалование осужденным решений органов уголовно-исполнительной службы.

LEGAL REGULATION OF CONVICTS' RIGHT TO CORRESPONDENCE AND REQUESTS WITH PROPOSITIONS, DECLARATIONS, AND COMPLAINTS

Romanov M.V.

The place of correspondence in the structure of convict's other rights is determined. The main contradictions of enacting legislation in aspects of legal regulation of institute of convicts' correspondence are distinguished. The recommendations concerning possible corrections of criminal executive law are provided.

Key words: convict, right to correspondence, convict's declarations, convict's appeal against decisions of criminal executive office.

Надійшла до редакції 10.02.2011 р.